

НАТАЛІЯ МИКИТІВНА ЛЕВЧЕНКО

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

Біблійні коди в давніх українсько-литовських літературних зв'язках

Взаємодія української і литовської культур з давніх часів стосувалася різних областей життєдіяльності. У першій половині XIV ст. князь Гедемін поступово розширив територію Великого князівства Литовського, підкоривши білоруські землі й Волинь. З часом були приєднані землі Київської Русі, що номінально перебували під контролем Золотої Орди. На кінець XIV ст. українсько-білоруська еліта у великому князівстві опинилася в повній залежності від литовських правителів.

Однак з часу входження земель колишньої Київської Русі до Литовської Держави у ній почали домінувати руські інституції, руська культура. Литовська знать “обрусіла”, прийнявши православну віру, східну літургію та церковнослов'янські богослужбові тексти. Давня білорусько-українська мова стала мовою віленського княжого двору. Проте політично-правові традиції Київської Русі почали слабнути зі зміцненням Литовської держави та її правлячої верхівки. Занепад руських політичних інституцій тривав і в XV ст., аж поки в 1471 р. Київське князівство перестало існувати зовсім” [Гудзяк 2000, 81]. Отож, Київська Русь стала тією зерниною, із якої проросла парость могутнього князівства Литовського, його культури й релігії загалом і літератури окрема.

З огляду на історичні передумови розповсюдження християнства в Європі однією із точок зіткнення літературних традицій українського і литовського народів стало Святе Письмо.

Християнізація Київської Русі в X ст. значно змінила слов'янські вірування та культуру племен, що населяли князівство. Як зазначає Н. Поплавська, “зародження літератури в Київські часи було водночас імплантацією християнської картини світу в свідомість слов'ян-язичників” [2007, 94]. Православ'я, принісши писемність, розвиток освіти, науки й церковно-хорового співу, нову архітектуру, розмаїття

декоративно-прикладного мистецтва, сакралізувало книгу. “Найвищої святості, — на думку Е. Курціуса, — книжці надало християнство. Це була релігія святої книги. Христос — єдиний Бог, якого античне мистецтво показує нам із книжковим сувоєм” [2007, 341].

Після прийняття християнства на Україні множилися церкви й монастирі, які потребували письменних людей для переписування богослужбених книг. Поширення православ'я, зміцнення релігійної цілісності та ідентичності громади потребувало входження Святого Письма в буття українського народу. Окремі книги Святого Письма потрапили в Київську Русь у складі перекладної літератури й відіграли посутню роль у різних сферах діяльності людини загалом і в процесі становлення й розвитку літератури зокрема, особливо, зважаючи на ту обставину, що українське письменство XI–XVIII ст. мало здебільшого релігійний характер і цим істотно відрізнялося від більшості тогочасних європейських літератур, наприклад, від польської чи литовської, де різноманітні релігійні елементи існували поруч зі світськими відносно рівноважно.

На відміну від інших художніх пам'яток, переклади яких здійснювалися виключно з літературною метою, переклади Біблії мали місіонерське завдання. Для багатьох народів переклади Святого Письма стали першими зразками писемності. Відтоді “Євангеліє й патристичні твори цілковито домінували в духовній культурі Київської Русі. Саме ці тексти сформували духовну культуру доби <...> Аксіомою є те, що Новий Завіт та патристика були найбільш святими, найбільш авторитетними, найбільш цитованими й найбільш читаними книгами” [Бондар 2005, 37].

Коли говоримо про істотний вплив Біблії на давню українську літературу, то маємо на увазі не тільки численні біблійні цитати, алюзії, ремінісценції, які подибуємо майже в усіх творах українських письменників XI–XVIII ст. так само ясно, як і в релігійних творах литовських письменників XIV–XVIII ст., а й використання книг Святого Письма Старого та Нового Заповіту як невичерпного джерела тем, сюжетів, образів та різноманітних сталих виражальних засобів, і цілу низку питань, пов'язаних з біблійною герменевтикою.

Численні прийоми біблійної герменевтики відігравали конститутивну роль не тільки в ділянці епідиктичного церковного красномовства, але й у полемічних трактатах, різноманітних жанрах набожної лірики, містеріях, мораліте, міраклях тощо.

Біблійні тексти органічно впліталися в тексти літературні з огляду на те, що глобальна проблематика книг Святого Письма презентувала приклади релігійно-філософського, історичного, художньо-естетичного,

морально-етичного осмислення місця людини в житті та її стосунків з Богом. Це зумовило не лише безпосереднє використання біблійних текстів у богослужбовій та богословській практиці іудаїзму та християнства.

Система сакралізованих релігійних, моральних, юридичних приписів, побутових настанов, сформульованих у різних книгах Біблії, перетворилася на засади культурно-релігійних та етичних традицій як українського, так і литовського народів, після їх охрещення. Ураховуючи історичні особливості становлення “європейського” культурно-цивілізованого ареалу варто вказати на виняткову роль біблійної традиції як носія та ретранслятора базисних смислових структур архетипного характеру, властивих як європейській, так і іншим культурам, що потрапили під її вплив.

Біблія також причетна до формування інтертекстуальності українських літературних творів XIV ст. Їхня структура була схожою на мозаїку, що однак не спричиняло до порушення органічного зв'язку між її окремими елементами. Дуже широко вживалися асоціативні символи, алегорії, химерні образи. Як зазначає Ю. Пелешенко, “в епоху орнаментального стилю підвищується роль символічного тлумачення Святого письма. Хоч вказане явище було основою християнського середньовічного світогляду, все ж символіка і художньо-стильові засоби у творах XII–XV ст. не тільки виконують службову функцію, як у попередній період панування монументального стилю, а є самоціллю. Своєрідна гра символами та стилістичними прикрасами часто існує незалежно від конкретного змісту й позбавлена наративної функції” [2004, 13]. Це почасти пояснюється тим, що у середньовічному світогляді Біблії окрім буквального значення, надавався ще й алегоричний, моральний, анагогічний сенс. Світ символів був невичерпним і спирався на Святе Письмо. Завданням письменника-екзегета було декодування прихованих значень, що вело на шлях пошуків істини.

З огляду на відомі історичні обставини у другій половині XIV ст. Біблія істотно активізувалася і в культурному житті Великого князівства Литовського, яке зберігало відданість поганству найдовше у Європі. Звісно, що з православною вірою, а, отже, й з Біблією литовський народ мав змогу ознайомитися ще раніше, після завоювання значної частини послабленої боротьбою із монголо-татарами Київської Русі, яка у свій час змінила поганську віру на християнську і продовжувала її поширювати на землях свого поневолювача. Рецепція культури Київської Русі в суспільно-політичному житті Великого князівства Литовського на попередньому етапі об'єднання була присутньою. Мовою укладання державних і торгівельних актів була старокіївська мова,

законодавчою основою аж до укладення Литовських статутів (1529–1588), в яких відбився вплив римського права і юридичних ідей епохи Відродження, — “Руська правда” Ярослава Мудрого. Тож, звісно, що багатонаціональне й різнорелігійне Велике князівство Литовське уже певною мірою асимілювало своє язичництво із християнством ще до окатоличення внаслідок Кревської унії 1386 р.

У складі старокиївських писемних пам'яток, засвоєних культурою Великого князівства Литовського звісно ж були не лише окремі Біблійні книги, а й літературні твори, в яких Святе Письмо тлумачилось за різними методами.

Виникнення, становлення і часто сам зміст Святого Письма віруючі вважають священною таємницею, яка оберігається зусиллями богословів, що виявляються у запропонованих ними правилах сприйняття та розуміння Слова Божого. Мабуть, жодна книга від давніх часів і до теперішніх не спричиняла такого критичного і навіть негативіського ставлення, як Біблія, а одночасно — й інтенсивного дослідження та інтерпретації із застосуванням різноманітних наукових та філософських методів, серед яких чільне місце посідає метод біблійної герменевтики.

Біблійна герменевтика використала досвід античної філологічної герменевтики й виробила низку нових положень, які мали на меті задовольнити нагальну потребу дня. Септуагінта, хоча й відкрила дорогу до творчості в біблійному дусі та категоріях грецької мови, створила чимало проблем для товмачів, яких, у зв'язку з цим, уже не могли задовольнити звичайні філологічні навички, незважаючи на те, що “творцям Септуагінти вдалося створити досить органічний сплав грецької та семітичної мовної структури: їх стиль близький до розмовних зворотів еліністичного ‘койне’ і все ж незмінно утримує сакральну відстороненість” [Аверинцев 1996, 49]. Інтерпретація Старого та Нового Завітів вимагала зіставлення наслідків тлумачення із запитам практичного запровадження релігійних культів. Зміна релігійної орієнтації в суспільстві та предмету тлумачення спричинила зміну методики тлумачення. Якщо антична екзегетика вважала за головне бачення в нормативному тексті ґрунту для розвитку й підтвердження певної філософської доктрини, авторитет і віру розуміла тільки як джерело і засіб, філософію та розум — як кінець і мету (наприклад, “Теологія Платона” Апулея) і мала характер вільної варіації, запозиченої з коментованого тексту, то для патристики засобом служить розум і філософія, а метою — віра й авторитет Біблії, сам процес інтерпретації повинен був здійснюватись у жорстких рамках канону. “У міру того, як відтинок часу між письменниками і читачами священних книг ставав дедалі більшим, і правдиве

розуміння сенсу Писання ставало важчим і важчим, з'явилася потреба правил, керуючись якими, можна було б і простіше знаходити, і чіткіше роз'яснювати справжній сенс Святого Письма" [Савваитов 1859, 8].

Теоретичні здобутки давніх патристів в галузі тлумачення Біблії поширювалися в Київській Русі завдяки перекладній літературі. В адаптованому варіанті вони були засвоєні культурою Великого князівства Литовського. Загалом, старокиївська не лише перекладна, а й оригінальна література "до посилення польського впливу в XVI ст. була, власне, літературою всього цього литовсько-руського державного утворення пізнього середньовіччя" [Наливайко 1998, 70].

Ситуація докорінно змінилася внаслідок знову ж таки історичних процесів. Українська література потрапили під перехресний вплив Західної та Східної традиції. Про потрібний вплив на культуру давньої України говорить сучасна дослідниця Н. Яковенко: "Так у рамках ширшої — європейської — християнської спільноти мешканці майбутньої України опинилися серед її греко-візантійського відламу. Візантійська літургія, грецькі церковно-мистецькі канони, книжність і тип духовності витворили фундамент руського світу культури, що спирався на візантійські взірці. Відщеплення від візантійської пуповини, започатковане в пограниччях із Заходом галицько-волинських регіонах упродовж XIII–XIV ст., розтяглося не на одне століття, перетворивши Україну на терен взаємних впливів "Сходу" і "Заходу". Парадоксально, але в сприйнятті навіть найближчих сусідів з орбіти латинської культури — поляків — Україна завжди зберігала риси таємничого "грецького Сходу", тим часом як східні сусіди-московити вбачали в ній підозрілий розплідник 'латинства'. Під знаком візантійської цивілізації, тобто в системі її понять, формувались і державні інститути, і коло суспільних та світоглядних цінностей мешканців Давньої Русі — від великого князя до невільника" [2005, 46].

Після підписання Люблінської унії 1569 р. утворилася Річ Посполита, що мала єдиного виборного короля, сейм, гроші, податки та єдину зовнішню політику. Але Велике князівство певною мірою зберігало автономію, зокрема місцеве врядування, військо, скарбницю та систему судочинства. "Дослідниками кінця XIX–початку XX ст. було встановлено, що в цьому державному утворенні у зазначений період домінувала православно-руська культура, а вплив католицького Заходу, репрезантами якого виступала Польща й Тевтонський орден, був ще порівняно слабкий" [Наливайко 1998, 70]. Люблінська унія стала і для українців подією величезної ваги. До Польської корони відходили всі українські землі, що раніше належали литовцям. Попри всі свої недоліки Велике князівство Литовське протягом двох століть створювало для них сприятливі умови

існування. Українські князі хоч і підпорядковувалися литовцям, однак мали великий вплив у суспільній, економічній, релігійній та культурній царинах життя. Проте, як свідчила доля Галичини, що першою потрапила під владу Польщі, з переходом українських земель від Литви до Польщі було поставлено під сумнів саме існування українців як окремої етнічної спільноти.

Попри те, існувало широке поле взаємодії носіїв різних культур, внаслідок чого виникли перехресні явища. У містах разом з католицизмом розповсюджувалося лютеранство. Українці й білоруси зберігали православ'я. Церковна унія 1596 р. додала ще одну конфесію — уніатство. Поліконфесіональності відповідали різні типи культур. Основна культурна опозиція існувала між православ'ям і західно-християнським типом культури. Можна сказати, що в Речі Посполитій до кінця XVI ст. почала складатися єдина метакультура держави, де інтеграційні процеси в етнічних культурах протистояли конфесійній конфронтації, причому строкатість культурного ландшафту країни не заважала формуванню єдиної парадигми розвитку, де важливу роль грав гуманізм і ренесансний стиль. На думку Д. Чижевського, “ренесанс розбудив у слов'ян також наукові зацікавлення. Вони стимулювали розвиток народної мови в світській і релігійній літературі; ще сильнішими були імпульси реформаторського руху, який прагнув сповістити про слово Боже кожному народові його мовою” [2005, 109]. Християнська проповідь починає ширитися в усьому світі, а тому виникає потреба розширення мовного діапазону об'явлення Слова Божого. “Для християнських богословів характерне твердження того, що всі різноманітні мови виступають як рівноцінні різновиди єдиної, загальної по своїй сутності людської мови, хоча суб'єктивна перевага грецької і латинської продовжує зберігатись” [Янковий 2007, 55].

Тому розвиток літератури і книгодрукування литовською мовою в XVI ст. відбувався в рамках релігійно-просвітницької діяльності різних конфесій. Першою литовською друкарською книгою став лютеранський катехізис М. Мажвідаса (1547 р., Кенігсберг). У віршованому зверненні до литовців містився заклик освоювати християнське віровчення. Мету піднесення ролі литовської мови у галузі запровадження християнства переслідували проповіді (напр., “Постілла” Й. Бреткунаса, перекладача Біблії на литовську мову). Канонік М. Даукша створив адаптацію катехізису і проповідей (“Постілла” Даукши, 1595), де в передмові за-суджував людей, що зневажають рідну мову, бо із загибеллю мови зникне і народ. Близько 1579–1590 р. завдяки Й. Бреткунасу з'явився перший повний литовський переклад Біблії. Потім почали з'являтися катехізиси кальвінізму. Розвитку освіти сприяли латинські школи, що заснувалися

в Литві в середині XVI ст., і перетворений із заснованої П. Скаргою єзуїтської колегії у вищий учбовий заклад Литви в 1578 р. Віленський університет, який відіграв посутню роль у формуванні теорії тлумачення Святого Письма як у Литві, так і в Україні.

Найбільшою прогалиною в житті української православної Церкви була відсутність повної Біблії. Брак повного Святого Письма почав гостро відчуватися, коли почалася міжконфесійна боротьба й полеміка. Острозька Біблія з'явилася тоді, коли вона була найбільш потрібною. Її “видрукували церковнослов'янською мовою, хоч тоді, як знаємо, серед українського народу був певний рух за переклад Св. Письма на живу мову. Острозька академія зрозуміла грізний стан не тільки своєї церкви, але й церкви усіх слов'ян, і тому вирішила дати книжку загальнослов'янську, дати таку Біблію, яку прийняли б без застережень усі слов'яни. А через це не могло бути й мови про видання Біблії з такою ціллю в живій місцевій мові” [Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) 1999, 621]. Острозька Біблія 1581 р. на довгі роки “стала душею церковного життя усього православного слов'янства” [там же]. Вона лягла в основу тієї Біблії, якою користується весь православний світ і сьогодні.

Після смерті І. Федорова його друкарня й повні та неповні Біблії перейшли за борги його учням Сеньку Корунці й Сачкові Сідлярєві, які продовжували друкувати неповні Біблії для продажу. У 1588 р., перебуваючи у Львові, віленський друкар Кузьма Мамонич купив друкарню і сорок примірників неповних Біблій. “Ці 40 неповних Біблій у Вільні, звичайно, були додруковані і так повстала так звана «Віленська Біблія»” [там же, 641].

Острозька Біблія також стала основою для Єлисаветинської Біблії (1751). Її текст набув вищого церковного визнання і завдяки виданням 1581, 1663, 1751 років поширився по всіх слов'янських церквах. Його визнавали й у греко-уніатських церквах, з ним рахувалися й католики. Однак, у зв'язку з тим, що джерелами Острозької Біблії були списки, різні за часом і мовою написання, вона має певні недоліки щодо зрозумілості тексту. Серйозні філологічно-теологічні недоречності були “зумовлені буквальним прочитанням гебрійської або койне” [Абрамович 2002, 16–17]. Отож, потреба розтлумачувати Біблію залишалася актуальною. Ба, більше, оновлення релігійного вчення здебільшого почало залежати від інтерпретації Святого Письма, яке почасти спонукалося міжконфесійною боротьбою і полемічною літературою.

У зв'язку з цим біблійна герменевтика в давній українській літературі продовжувала своє формування на підґрунті взаємодії Східної та Західної Церков. Теорія тлумачення Біблії, заснована грецькими та римськими отцями Церкви, відіграла важливу роль у становленні української

барокової прози. Властиво, герменевтичні прийоми спочатку застосовувалися в ході перекладу біблійних книг на слов'янські мови. Так, Іоан Екзарх Болгарський започаткував відкриту теорію перекладу, “згідно з якою на іншу мову необхідно перекладати «силу і розум» мовлення” [Колесов 1991, 208], що обумовлює не дослівний переклад, а схожість сенсу за умови перенесення на мову перекладача основних образних засобів оригіналу.

На посутньому впливі вчень західних та східних отців Церкви на літературні розважання українських письменників доби бароко наголошує сучасний дослідник Л. Ушкалов. Говорячи про творчість Мелетія Смотрицького, він зазначає: “...реєстр теологів, чиї міркування слугували за “матерію” мисленевих сюжетів, що їх розгортає у «Треносі» Мелетій Смотрицький, є таким: Альберт Великий, Амвросій Медіоланський, Ансельм Кантерберійський, Аврелій Августин, Василій Великий, Беда, Роберт Беллармін, Бернар Клервоський, Бонавентура, Іван Дамаскін, Діонісій Ареопажитський, Григорій Ніський, Григорій Назіанзін, Єронім Стридонський, Іриней Ліонський та ін.” [Ушкалов 1998, 34].

Вперше термін герменевтика стосовно Письма Святого з'явився також на Заході “в назві книги протестантського теолога Й. К. Дангауера «*Hermeneutica sacra sive methodus exponendarum Sacrarum Litterarum*» (1654), а пізніше — в інтродукції Й. Й. Монспенгера «*Institutiones hermeneuticae sacrae Veteris Testamenti*» (1776) до католицької Біблії” [Hirsch 1967, 464].

Метою біблійної герменевтики західна традиція вважає “подання засад такого викладу Святого Письма, котрий брав би під увагу і Божий і людський характер Біблії, і підводив би екзегета до безпосереднього контакту з живою думкою натхненного автора через її письмове вираження” [Herzog 1976, 465].

Згідно із західною традицією правда Божа у Святому Письмі виражена автором, натхненим Святим Духом. Тому предметом дослідження біблійної герменевтики вважають сенси текстів Святого Письма. Відомо, що будь-якому “текстові притаманна багатозначність. Це означає, що він має не просто кілька значень, але те, що в ньому здійснюється властива йому множинність сенсу — множинність така, що не підлягає усуненню, а не та, що є тільки припущенням. У тексті немає мирного співіснування сенсів, значень. Текст перетинає їх, рухається крізь них, відтак він не підкоряється навіть плюралістичному тлумаченню, у ньому відбувається вибух, розщеплення усіх сенсів” [Барт 1975, 381–382]. Біблійна герменевтика має за мету в багатьох можливих значеннях відшукати саме той сенс, який натхненний Святим Духом автор передав через власні вирази та судження.

До синтезу традицій Заходу, Сходу, античності в українській бароковій літературі спонукало й специфічне викладання навчальних дисциплін, яке також не могло уникнути принципів полеміки, у Києво-Могилянській академії — *alma mater* українських (і не тільки українських — вихованці Києво-Могилянської академії прислужилися науці й культурі Польщі, Росії, Німеччини та інших країн) діячів науки й культури. “Під впливом релігійних суперечок, що хвилювали південно-західний край, викладання богословської науки неминуче перебрало характер полемічний. І в богословській науці панував Аристотель зі своєю стиснутою системністю, із вузькими формами своєї методики. Зразком богословствування вважався Тома Аквінський” [Сумцов 1884, 6]. Теорія фігур складала тут один із найважливіших розділів класичної риторики, а шкільне богослів’я пропагувало “почвірну” екзегезу Святого Письма.

“Поступово складалося канонічне тлумачення Біблії, а всілякі спроби “Письмо Святое на свою волю керувати” відтоді починають розцінюватися як “геретические викрути”. Відтак до свідомості християнських книжників міцно входить також префігуральний аспект співвідношення Закону і Благодаті. Давне українське письменство, останнім виразним представником якого був Григорій Сковорода, не становить тут винятку: досить згадати “Слово о законі і благодаті” Іларіона Київського (“Моисѣи бо и пророци о Христовѣи пришествіи повѣдаху”), “Послание пресвитеру Фомі” Кліма Смолятича, “Толкову Палею”, “Списание против люторов”, численні твори Тарасія Земки, Петра Могили, Захарії Копистенського, Йоасафа Кроковського, Іоанікія Сенютовича, Стефана Яворського, Дмитра Туптала та ін. Уже на початку ХХ ст. православний екзегетичний канон був зафіксований фундаментальною “Толковою Біблією”, в одному із проспектів до якої зокрема сказано: “...На превеликий жаль, дух злості і батько неправди навіть із цього найчистішого джерела істини робив та робить нині джерело всіляких відхилень від істини <...> Дати посібник з правильного розуміння Біблії, виправдання та захисту істини від її викривлень лжеучителями, а також керівництво до розуміння багатьох незрозумілих у ній місць — мета даного видання” [Ушкалов, Марченко 1993, 78].

В українській бароковій культурі біблійна герменевтика, сформована як східними, так і західними отцями Церкви, відіграла присутню роль. Християнство на Україну прийшло з Візантії, бароко — із Західної Європи з посередництва Польщі, держави католицької, до складу якої в ті часи входила й Литва. Тож закономірно, що українська література засвоює традиції біблійної герменевтики, набуті православним Сходом та католицьким і протестанським Заходом. “У цій стратегії вітчизняна духовна культура християнської доби часто окреслюється як “східна фор-

мою і західня своїм змістом" [Ушкалов 1998, 33]. Засвоєнню згаданих традицій сприяла також полеміка представників українського православ'я з діячами польського католицизму та німецького протестантизму: намагаючись беззаперечно переконати своїх ідеологічних противників, українські письменники часто використовували принципи та засоби, якими користувалися автори, до котрих була звернена полеміка.

В лоні церковної практики, не зважаючи на приналежність до певної релігійної конфесії, активно впроваджувалося тлумачення Святого Письма як одна із домінант формування нових рис свідомості, які, однак, в своїй основі мали традиційне уявлення про Бога, Космос, Буття, Людину, і які знаходили адорацію як у давній українській, так і в литовській літературах.

ЛІТЕРАТУРА

- Herzog U., 1976: *Der deutsche Roman des 17. Jahrhunderts: Eine Einführung*. Stuttgart.
- Hirsch E., 1967: *Validity in Interpretation*. New Haven.
- Абрамович С., 2002: *Біблія як формата філологічної культури*. Чернівці.
- Аверинцев С., 1996: *Риторика и истоки европейской литературной традиции*. Москва.
- Барт Р., 1975: Основы семиологии, in Басина Е.Я., Полякова М.Я. (ред.), *Структурализм: "за" и "против"*. Москва, 114–164.
- Бондар С., 2005: Валерія Михайлівна Нічик як дослідник філософської думки Давньої Русі, in Довга Л., Яковенко Н. (ред.), *Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура*. Київ, 34–46.
- Гудзяк Б., 2000: *Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії*. Львів.
- Колесов В.В., 1991: Развитие лингвистических идей у восточных славян эпохи средневековья, in Колесов В. (ред.), *История лингвистических учений. Позднее средневековье*. Санкт-Петербург, 208–255.
- Курціус Е., 2007: *Європейська література і латинське середньовіччя*. Львів.
- Митрополит Лларіон (Іван Огієнко), 1999: *Життєписи великих українців*. Київ.
- Наливайко Д., 1998: *Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.* Київ.
- Нямцу А., 1993: *Новий Завет и мировая литература*. Черновцы.
- Пелешенко Ю., 2004: *Українська література пізнього Середньовіччя (друга половина XIII–XV ст.): Джерела. Система жанрів. Духовні інтенції*. Київ.
- Поплавська Н., 2007: *Полемісти. Риторика. Переконування (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI–XVII ст.)*. Тернопіль.
- Савваитов П., 1859: *Библейская герменевтика*. Санкт-Петербург.
- Сумцов Н., 1884: *К истории южнорусской литературы XVII века. Иоанникий Галатовский*. Киев.

- Тальберг Н., 1991: *История христианской церкви*. Ч. 2. Москва; Нью-Йорк.
- Ушкалов Л., Марченко О., 1993: *Нариси з філософії Григорія Сковороди*. Харків.
- Чижевський Д., 2005: *Порівняльна історія слов'янських літератур: У 2-х кн.* Кн. 1. Київ.
- Ушкалов Л., 1998: Святий Аврелій Августин та українське письменство XVII–XVIII століть, *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*, 7. 33–45.
- Яковенко Н., 2005: *Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України*. Київ.
- Янковий Б., 2007: Творчість Василя Великого в історично-культурному, літературному та лінгвістичному контексті, in Пелешенко Ю., Нога Г. (ред.), *Антипролог*. Київ, 39–67.
- E-mail: NatLevchenko@meta.ua

Січень 2009 р.

NATALIYA MYKITIVNA LEVCHENKO

Biblical Codes in the Ancient Ukrainian and Lithuanian Literary Connections

Since ancient times the cooperation between Ukrainian and Lithuanian cultures has spread into different areas of their respective lives. As a result of the historical dissemination of Christianity across Europe, the Bible has become a point of reference for the literary traditions of these two peoples. The theory of Bible interpretation is revealing at four semantic levels: literal, allegoric, moral and anagogic. The author argues that the writers of both ancient Ukraine and Lithuania employed the four-semantic levels of biblical hermeneutics in the poetics of their literary texts.